מנורת המאור — הבדלה

תפלת ערבית של מוצאי שבת

תפלת ערבית של מוצאי שבת, פותח ש"צ והוא רחום וסדר התפלה כשאר ימות החול, ואומר הבדלה בחונן הדעת. ואחר שמתפללין, אומר קדיש, ואומר ויהי נועם, לפי שהוא מזמור של ברכה שבו בירך משה רבינו ע"ה לישראל כשסיימו מלאכת המשכן. ועוד תקנו לאומרו במוצאי שבת להגן מן המזיקין, מפני שהוא שיר של פגעים ויוצא ממנו שם. ולפיכך אומרים פסוק אורך ימים אשביעהו שתי פעמים, שבו נשלם השם היוצא ממנו, ומאריכין בויהי נועם ואומרים אותו בניגון, כדי שישתהו ישראל בסדר. לפי שהרשעים נידונין בגיהנם כל ימי השבוע, ובשבת נחין ואינן נידונין, ובמוצאי שבת אחר תפלת ערבית חוזרין לגיהנם. ולפיכך משהין בויהי נועם, כדי שישתהו הרשעים לחזור לגיהנם, שאין חוזרין עד שישלימו ישראל סדריהם, ובמוצאי שבת צועק הממונה על רוחות הרשעים ואומר, חזרו לגיהנם שכבר השלימו ישראל סדריהם. ואומרים סדר קדושה, ומתחיל מואתה קדוש יושב תהלות ישראל, לפי שאין גאולה בלילה. ואם חל להיות יום טוב או יום הכפורים בתוך השבוע הבאה, אין אומרים ויהי נועם, שאין מעשה ביום טוב, וביהי נועם אומרים ומעשה ידינו שני פעמים, ולפיכך אנו צריכין ששת ימים של מעשה. ומתחילין מפסוק אורך ימים אשביעהו וגו', ואתה קדוש וכו'. והמזמור הזה יש בו כל האלפא ביתא, גדולות וקטנות, חוץ מזי"ן, לומר לך שהקורא אותו כתקנו, בקדושה ובטהרה, בכל מוצאי שבת ובכל לילה על מטתו, שאינו צריך כלי זיין. ועוד טעם אחר, לפי שבשבעה מוצאי שבתות אין אומרים אותו, ואלו הן, א' שבת של קודם הפסח, ב' שבת שבתוך המועד, ג' שבת של קודם חג השבועות, ד' שבת של קודם ראש השנה, ה' שבת של קודם הכפורים, ו' שבת של קודם חג הסוכות, ז' שבת שבתוך המועד. ואומר ש"צ הבדלה להוציא מי שאין לו יין ידי חובתו, דאע"ג שמבדילין בתפלה צריך להבדיל על הכוס. ומזכירין בהבדלה אליהו הנביא שהוא עתיד לבשר את ישראל בגאולה. וגרסי' במ' עירובין מובטח להם לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים. ועל כן אנו אומרים במוצאי שבת אליהו הנביא, שכבר עבר השבת ואיפשר שיבא לנו הגואל. ונהגו לומר הפסוקים של ברכה, כגון יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים, כדי שיתברכו במעשה ידיהם.

סדר ההבדלה

סדר ההבדלה, יין, בשמים, נר הבדלה. יברך בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן. ויהיה הכוס של יין שלם, שלא יהיה פגום, ומברך בא"י אמ"ה בורא עצי בשמים. ואם הם ממין אחר, מברך בורא מיני בשמים. ומריח אותן, ופושט ידו לאור הנר, ומסתכל בצרפנים, שהם יותר לבנות מן הגוף, ומברך בא"י אמ"ה בורא מאורי האש. ואין מברך על הנר עד שיאות לאורו. וגרסי' במסכת ברכות אין מברך על הנר עד שיכיר לאורו בין מלוזמא של טבריא למלוזמא של צפורי. פי' מלוזמא מעא. ולפי' נהגו להסתכל בצפרנים לאור הנר, שהן חלקות, כנגד מלוזמא של צפורי, שהיא חלקה. ומסתכלין בכף, שהוא חרות, כנגד מלוזמא של טבריא, שהיא מציירת. ומברך בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחושך ובין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, וחותם בא"י המבדיל בין קדש לחול. ואם חל להיות יום טוב בתוך השבוע, ואפי' באחד בשבת, אומ' ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, כי סדר הבדלה הוא מונה. ומי שאין לו יין, ומצפה שיהיה לו יום ראשון, לא יאכל עד למחר עד שיבדיל. ואם אין לו אלא כוס אחד של יין, ואינו מצפה שיהיה לו יום ראשון, מוטב שיאכל קודם שיבדיל ויברך ברכת מזון, ואחר כך מבדיל עליו כסדר ההבדלה ממה שיבדיל עליו ויברך ברכת המזון בלא כוס. שברכת מזון טעונה כוס. ואין מבדילין על הפת במוצאי שבת, אע"פ שמקדשין עליו ליל שבת. אם אין לו בשמים, אינו צריך לחזור אחריהם, שאין מברכין עליהם אלא להשיב את הנפש, שהיא כואבת מיציאת השבת. אין מברכין על הבשמים של בית הכסא ושל מתים. ונהגו לברך במוצאי שבת על עצי הדס. וסמך לדבר, כל שומר שבת מחללו, וסמיך ליה תחת הסרפד יעלה הדס. ויש מברכין במוצאי שבת על ההדס שהיה קשור על הלולב, מטעם שכבר נעשה בו מצוה אחרת, ושיורי מצוה מעכבין את הפורענות. כדגרסי במ' עירובין רב אמי ורב אסי כי מקלעי להו ריפתא דעירובא, הוו מברכו עליה המוציא. אמרי הואיל ואיתעביד בה חדא מצוה, נעביד בה מצוה אחריתי.

ואם אין לו נר אינו צריך לחזור עליו, שאין מברכין עליו אלא זכר שנברא האש במוצאי שבת, ואם אין לו נר, פושט ידו לאור האש ומסתכל בצפרנים ומברך בורא מאורי האש. ואם נתקדרו השמים בעבים, תולש אבן מן האדמה, ומוציא ממנה אור ומברך עליו. וגרסי' במ' פסחים ירושלמי בפרק מקום שנהגו, א"ר לוי במוצאי שבת זימן הב"ה לאדם הראשון שני רעפים, הקישן זה בזה ויצא מהן אור, ובירך עליו בורא מאורי האש. אמ' שמואל לפיכך מברכין עליו במוצאי שבת, שהוא תחלתברייתה. ורב הונא בשם רב ור' אבהו בשם ר' יוחנן, אף במוצאי יום הכפורים מברכין עליה, שכבר שבתה האור ממלאכה כל אותו היום. ואפי' עשו בה מלאכה לחולה ולחיה בשבת, הואיל ולא עשו בה מלאכת איסור מברכין עליה. וגרסינן בפירקי ר' אליעזר בפרק עשרים בין השמשות בשבת היה אדם יושב ומהרהר בלבו ואומר, אוי לי שמא יבא הנחש שהטעה אותי בערב שבת וישופני עקב. נשתלחה לו עמוד של אש להאיר לו ולשומרו מכל רע. ראה עמוד האש ושמח בלבו. אמ' עכשו אני יודע שהמקום עמי. פשט ידיו לאור הנר ובירך בא"י אמ"ה בורא מאורי האש. וכשהרחיק ידו מן האש אמ', עכשו אני יודע שנבדל יום הקדש מיום החול ושאין לבער אש בשבת. באותה שעה אמ' המבדיל בין קדש לחול.

מי שאינו מבדיל על היין במוצאי שבת, אין הברכה שורה במעשה ידיו. דאמ' ר' צדוק כל מי שאינו מבדיל על היין במוצאי שבת, או שאינו שומע מאחרים שמבדילים, אינו רואה סימן ברכה. אבל המבדיל על היין, או ששומע לאחר שמבדיל, ומכוין את לבו לצאת ידי חובתו, הב"ה קורהו קדוש ועושהו סגולתו, שנא' (שמות יט, ה) והייתם לי סגולה מכל העמים, ואומר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, ואומר והייתם לי קדושים כי קדוש אני, ואומר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וגרסינן בפרק ערבי פסחים אמר ר' יוחנן שלשה מנוחלי העולם הבא, הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבת, והוא דשייר מקדושא לאבדלתא. וגרסינן במסכת שבועות בפרק ידיעות הטומאה, א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן, כל המבדיל על היין במוצאי שבתות הויין לו בנים זכרים, כתיב הכא ולהבדיל בין הקדש ובין החול, וסמיך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר, אמ' ר' יהושע בן לוי הויין לו בנים ראויים להוראה, דכתי' (ויקרא יא, מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור, וסמיך ליה ולהורות את בני ישראל. לפיכך מי שאין לו אלא כוס אחד ערב שבת, ואין בו שיעור קדוש והבדלה, יניח אותו להבדלה ומקדש על הפת, שיכול לקדש על הפת ואינו יכול להבדיל על הפת.

וגרסי' בשולחן של ארבע, והוא על דרך הקבלה, דעשה הבדלה היא לכבוד השבת, כדי לזכור את יום השבת בבואו ובצאתו. ודרשו ז"ל זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו בכניסתו ובצאתו.

וההבדלה היא רמוזה בארבע ברכותיה בפר' ראשונה של בראשית. ברכה ראשונה, בורא פרי הגפן, היא רמוזה בפסוק הראשון, במלת הארץ, שהוא הגפן בגן והוא היין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. ברכה שנייה, בורא עצי בשמים, והיא רמוזה בלשון ורוח אלהים, כי הריח אינו בא אלא באמצעות הרוח, ועוד שאין הגוף נהנה מן הריח הטוב, כי אם הנשמה והרוח. שלישית, בורא מאורי האש, הוא שכתוב ויהי אור. רביעית, המבדיל בין קדש לחול, הוא שכתי' (בראשית א, ד) ויבדל אלהים בין האור ובין החושך.

ואסור לאכול שום דבר, או אפי' לשתות יין או שאר משקין משתחשך עד שיבדיל בין בלילה בין למחרתו. ומים מותר לשתות. אבל אם היה יושב ואוכל מבעוד יום וחשך לו, אין צריך להפסיק. ואם היה יושב ושותה וחשך לו, צריך להפסיק. טעה ואכל קודם שיבדיל, יכול להבדיל אחר כך. שכח ולא הבדיל במוצאי שבת. כתבו הגאונים שאינו יכול להבדיל אלא כל יום ראשון ולא יותר, וכן כתב הר' יצחק ן' גיאת ז"ל, אבל התוספות ורב עמרם פסקו שמבדיל עד סוף יום שלישי, ודוקא בורא פרי הגפן והמבדיל בין קדש לחול, אבל לא על הבשמים ולא על האש. ואסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל, ואם אמ' בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול, מותר. וכתב רב נטרונאי והלכתא כיון דאבדיל שליחא דצבורא בבית הכנסת, יצאו כל הצבור ידי חובתן, והוא דמכוין דעתיה וענו אמן בתר שליחא דציבורא. והרוצה לחזור ולהבדיל בביתו הרשות בידו, ואם לא רצה או שאין לו יין, יצא ידי חובתו בהבדלת צבורא אבל קדוש ודאי חוזר ומקדש, דאין קדוש אלא במקום סעודה. והלכתה המבדיל בתפלה מותר לעשות מלאכה קודם שיבדיל על הכוס.